

ІВАН ТРУШ У СТВОРЕННІ ПОРТРЕТНОЇ ГАЛЕРЕЇ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

Опубліковано Anonymouse (не перевірено) Чтв, 2012-05-17 20:39

Портретна галерея Наукового товариства ім. Шевченка була одним із багатьох знакових проєктів, ініційованих очільником Товариства Ми хай лом Грушевським. Завдяки залученню до її створення видатних художників — І. Труша, Ф. Красицького, М. Івасюка, П. Холодного — вона стала справжньою скарбницею українського малярства. Фундамент галереї довелося закласти тоді ще молодому майстру пензля, випускнику Школи образотворчих мистецтв у Кракові, Іванові Трушу. На замовлення Товариства художник створив дві серії портретів видатних українських діячів.

Першу серію Труш намалював 1898 р. На цей рік припадали аж три гучні ювілеї: 25-ліття заснування НТШ, 100-ліття виходу в світ „Енеїди“ І. Котляревського та 25-ліття літературної праці І. Франка.

В рамках святкування 25-літнього ювілею своєї діяльності НТШ замовило І. Трушеві виконати три портрети своїх фундаторів — Єлизавети Милорадович, Дмитра Пильчикова та Михайла Жученка. Вести перемовини з художником Виділ НТШ доручив І. Франкові, доброму приятелю Труша. Художник радо погодився, адже ще раніше, 1897 р., сам пропонував свої послуги. У листі до голови Товариства М. Грушевського, звертаючись по фінансову допомогу для закінчення студій в Краківській школі образотворчих мистецтв, він писав: „За евентуальне уділення грошей був-бим Товар[иству] вдячний не тільки словом, але й намальованням чого відповідного для Товариства, що в кінці і без субвенції уважаю за свій обов'язок“. Портрети фундаторів НТШ Труш виконував з фотографій. Відомо, що принаймні один із цих фотопортретів, — а саме Єлизавети Милорадович, до НТШ ще 1891 р. надіслав Олександр Кониський. Працюючи над замовленням, І. Труш листовно звертався за консультаціями саме до нього, як до людини знайомої з портретованими, аби передати не лише зовнішню подібність, але й риси їхньої вдачі. Про це О. Кониський згадує у листі до М. Грушевського на початку серпня 1898 р.: „Зараз дістав: 1) Письмо з Косова від того маляра, якому казало Т[оварист]во зробити портрети Мил[орадовички], Жуч[енка] і Пильч[икова]. Він просить деяких звісток, але не подає своєї адреси і підписався так, що можна гадати: Трум, Труш, Трунь. Як йому адресувати?“ У цьому ж листі Кониський, певно, образившись, що не потрапив до числа фундаторів, яких Товариство вирішило вшанувати замовленими портретами, обурюється: „Я, здається, в грудні [18]96 р. писав до Вас, що ініціатором Т[оварист]ва і першим фундатором був я [...] На жаль сей лист не був прочитаний ні на Виділі, ні на зборах, однак мені писали, що дехто на виділі, довідавшись про сей лист, висловлював такі думки: „Товари[ст]во не має жадних формальних доказів на те, щоб признавати мене ініціатором і фундатором“. Такого признання я ніколи не добивався, про формальні докази якимось чином говорив, а проте, все ж таки Виділ має їх потроху і, сміло скажу, має геть більше, ніж доказів на фундаторство небіжчика Пильчикова, патрет котрого Виділ наказав яко фундатора. Я дуже шаную пам'ять сього чоловіка і радо бачитиму в Т[оварист]ві патрет його; але фундаторство його...“

Услід за портретами засновників НТШ 1 липня 1898 р. І. Трушеві замовили портрет І. Котляревського. Ним прикрасили залу, де 1 листопада проходила наукова академія з нагоди 100-літнього ювілею виходу „Енеїди“. У переддень цього свята, 30 жовтня, відбулись вечорниці, присвячені 25-літньому ювілею літературної діяльності І. Франка, де на „сцені серед зелені стояв портрет Франка, роботи І. Труша“, замовлений ювілейним комітетом на чолі з В. Гнатюком. Після святкувань цей портрет був подарований до галереї НТШ.

У 1899 р. Труш влаштував свою першу виставку в Товаристві прихильників образотворчих мистецтв у Львові, що стала підсумком його творчих здобутків останніх років. Критичну оцінку репрезентованому на виставці доробку Труша на сторінках „Літературно-наукового вістника“ висловив І. Франко, де серед іншого згадав і кілька портретів із галереї НТШ (хоча вони й не експонувались на вернісажі): „Пейзаж у Труша шкодить портретові; ловлячи світляні ефекти на лиці він не має часу вистудіювати і вловити характерні риси лица, його живий образ. Не диво, що з усіх дотеперішніх портретових проб йому найліпше вдался портрет Сембратовича, роблений не з натури, а з фотографії; не диво, що з фотографії роблені портрети Котляревського, Милорадовичевої і Пильчикова (для тов. ім. Шевченка) також треба зачислити до його ліпших на тім полі“.

Бажаючи і надалі втілювати задум щодо створення портретної галереї НТШ, Трушеві доручають намалювати серію портретів наддніпрянських діячів. 21 червня 1899 р. на засіданні Виділу ухвалюють рішення закласти в бюджет 210 золотих ринських на виготовлення портретів В. Антоновича, П. Житецького, О. Кониського, а також за окрему винагороду — М. Лисенка та І. Нечуя-Левицького. Інформацію про мету прибуття Труша до Києва та його заняття містить і спеціальне донесення начальника Київського губернського жандармського управління Департаментові поліції Міністерства внутрішніх справ у Петербурзі від 18 (31) березня

Українки), і „зняв портрети с утих лиц в Києве, уехал за границу, располагая устроить во Львове выставку своих картин и снятых портретов с названных лиц. Труш работал в помещении Нового киевского археологического музея“.

Творчими проблемами, які його спіткали у Києві, художник ділився з Михайлом Грушевським — ідейним натхненником проєкту та людиною, яка безпосередньо піклувалась справами портретної галереї. В одному з листів він звітує про роботу над портретами М. Лисенка та І. Нечуя-Левицького: „Отже по тих 6 днях забрався я малювати Лисенка і мордувавیم его через цілий тиждень [...] До половини доведений портрет носив всякі знамена неудатної роботи [...] В понеділок мусів я перенестися до Левицького, бо у Лисенка [...] лекції, він отже не має часу позувати [...] Рішивім Лисенкови дати спокій, а колись зачати зовсім наново малювати его портрет і перед тим-же винайняти чи випозичити у котрого з тутешніх малярів робітню, що мені по великих трудах і втраті часу — не удалося“. Закінчивши роботу над портретом Івана Левицького, художник перебрався до помешкання В. Антоновича: „Антонович позував добре але не щодня. У него й світло фатальне і комната мала, так що умучений тим всім і зденеровований до крайності хотівім на якімсь добрім місці пофотографувати тих добродіїв і відіхати чим скорше до Львова. Та з розмаїтих взглядів не міг я того учинити і звісно лишивім ся у Києві. Антоновичу стрілило до голови перенести мене до городського музею. Я на те охоче пристав і се заким мені тут протерли вікна на суфіті і т. п. переніся я до Житецького, котрого я мучив 6 днів з найбільшою відразою і знеохоченням малювати портрети. Я просто постановивім радше не малювати портретів ніколи як мучиться і денеруватися по приватних домах“.

Через одинадцять років Труш опублікував у газеті „Неділя“ невеличкі спогади про зустрічі в Києві з В. Антоновичем та П. Житецьким. Ці своєрідні словесні портрети свідчать, наскільки влучно за зовнішніми прикметами художник бачив і відчував внутрішній світ своїх героїв: „Володимир Антонович належить до найінтересніших і найінтелігентніших людей, яких я взагалі коли-небудь зустрічав. Середнього росту, лице квадратове із сивою густою чуприною над чолом, борода брита, а вуси підстрижені [...]. Треба було приглянутися [...] що се чоловік великої товариської міської оглади. Аж зблизька можна було обсервувати його характеристичні великі очі, які вказували на чоловіка, що багато передумав і думати потрафить. Парадний чорний костюм не лежав на нім добре — висів як на шарагах, сивий в широкий десень достроювався до постаті ліпше, а генеральська уніформа надавала ученому історикови вигляду гумористичного [...]

Павло Житецький імпував високим ростом, довгою сивою бородою і гарним якби одухотвореним лицем [...] Убирався не ліпше як Антонович, а гірше. Перший раз застав я покійного в довгім перськім халаті, затовщеним і витертим із старости [...] Як критик життя і людей, був Житецький білим круком серед цілої російської і австрійсько-української громади — признавав другим талант і заслуги, а навіть любив заслужених вихвалювати і то не короткими словами, а просто довго розводився та тішився ними і старався на кождім кроці бути справедливим [...] Такого другого тепер уже нема під українським сонцем...“

Повернувшись до музею, задоволений просторою залогою та гарним освітленням, Труш із новими силами взявся до роботи. Він навіть не звертав уваги на постійний гамір, адже в будинку музею продовжувались внутрішні будівельні роботи: „Тут, бачете, працюють робітники над стукатеріями і т. п., а позаяк двері ще не повставлювані і ті люде усюде швендаються, лишаю я ім всі прилади і всі портрети на ласку і не ласку [...] Тут зачав я малювати Лисенка на ново, а в страстний тиждень докінчу. Малюю і панну Драгоманов[у], панну Ли-сенківну (Катру) і Лесю Косач [...] Робота тут іде добре!“

Перебуваючи в піднесеному настрої, Труш навіть роздумував над ідеєю намалювати та подарувати для галереї портрет М. Старицького „яко козацького типу“. Проте ідея так і залишилась не реалізованою (хоча портрет Старицького до галереї НТШ таки був придбаний 1905 р., але вже роботи іншого художника — Фотія Красицького).

Коли робота над більшою частиною портретів добігала кінця, Труш знову вдався з листом до Грушевського з проханням виплатити гонорар за додаткову роботу: „Рахунок був би такий: у Києві викінчив я уже портрет Левицького, Житецького, позавтрі докінчу Антоновича а в страстний тиждень — Лисенка. Були би се портрети заплачені уже, бо з Товариства одержав я 310 зр. значить 4x70 і 30 зр. за дорогу [...]. Виділ ухвалив спортретувати ще Кониського...“ Деякий час І. Труш чекав на повернення О. Кониського до Києва, який, за спогадами Ганни Берло, перебував влітку 1900 р. поблизу Києва, на дачі Ганни Ямпольської на Шулявці, а восени того ж року повернувся до міста. Проте достовірна історія створення портрета О. Кониського поки що невідома. Оскільки його ставлення до справи портретної галереї, як і загалом до Товариства, було особливим, можна припустити, що він навряд чи відмовив Трушу в позуванні. Сумнів у цьому викликає хіба що той факт, що останні місяці свого життя О. Кониський почувався погано (він помер через три тижні після від'їзду І. Труша з Києва, 29 листопада). З огляду на це, художник міг зробити фотографію і вже з неї намалювати портрет. Яка б з версій не була правдивою, можна стверджувати, що портрет пензля І. Труша був останнім прижиттєвим

зображенням О. Кониського.

години, а там години дві пройде, дивись — і півдня про-пало“. Історія з портретом Лесі Українки обернулася для Труша низкою неприємностей і прикрим розривом доволі приязних стосунків. За невідомих причин портрет без її відома опинився не в збірці НТШ, як це планувалось, а його продав художник наміснику Галичини графові Леону Пінінському. Зі змісту епістолярного діалогу між Трушем та Лесею Українкою стають відомі деякі подробиці цього непорозуміння. Збереглась чернетка листа Лесі Українки до Івана Труша від 16 червня 1903 р., в якій вона, зокрема, дорікає: „Я не знаю, чому Вам не встид було слухати мого питання за скільки Ви продали мою личину (товариську власність) [закреслено: Jasniesowięconemu] Ясновельможному, а чому Вашим приятелям було „неприємно і встидно“ слухати того, що я здивувалась, не побачивши мого портрета в Тов[аристві] [закреслено: за 1 1/2 року ніяк не може дістатись, у Ясновельм. е, а в Тов. ні, хоч замовив його в Києві не Пін[інському], а Тов[ариству]. Я мала право з того дивуватись, бо Ви мені не сказали, що продали оригінал, а не копію, і я була певна, що я принаймні не тільки для самого Пін[інського] позувала, наражаючи своє здоров'я“. У відповідь Труш підтверджує цю інформацію та обіцяє: „Відповідно до гадок ваших, висловлених перед півроком в канцелярії Наук[ового] тов[ариства] ім. Ш[евченка], Ваш портрет верне незадовго від намісника на своє давніше місце. Підкінчений дуплікат тепер у мене, буде спалений“. І хоча Леся Українка була певна, що оригінал її портрета повернено від Пінінського до галереї НТШ, насправді ж він так і залишився в колекції намісника, звідки пізніше надійшов до Львівської картинної галереї (нині — Львівської галереї мистецтв). Залу Наукового товариства ім. Шевченка прикрасила авторська копія (певно, та сама, яку художник під впливом емоцій збирався знищити).

Той факт, що в галерею НТШ надійшла авторська копія, закінчена, судячи з наведених уривків листів 1903 р., в документах Товариства не відображений. Навпаки, за їх змістом, портрет Лесі Українки Товариство отримало разом з усіма іншими невдовзі після повернення Труша до Львова. У протоколі засідання Виділу від 6 лютого 1901 р. зазначено: „Перенято від д[обродія] Труша 7 портретів наших визначних діячів (В. Антоновича, П. Житецького, Б. Грінченка, М. Лисенка, І. Левицького, О. Кониського, Л. Українки)...“Відомо також, що портрет Лесі Українки Труш разом із портретом В. Антоновича виставляв на другій персональній виставці в червні 1901 р. У критичній замітці М. Грушевського, присвяченій цій події, наголошено, що представлений портрет Лесі Українки належить Науковому товариству імені Шевченка. Очевидно, що цим портретом міг бути тільки оригінал, написаний з натури в Києві. Питання, як згодом він опинився в приватній збірці і яка була позиція з цього приводу замовника, НТШ, залишається нез'ясованим. Можна припустити, що оригінальний портрет Лесі Українки був проданий Леону Пінінському автором під час виставки за згодою Товариства та з умовою отримання відповідної авторської копії.

Повертаючись до згаданої статті М. Грушевського про другу виставку Труша, треба зазначити, що з-поміж двох виставлених портретів київської серії, авторові особливо припав до смаку портрет В. Антоновича, який вирізнявся „живістю образа“. „Щодо сеї живості,— пише Грушевський,— треба зазначити нову подробицю в манері д[обродія] Труша — в остатніх часах він віддає [перевагу] фізіономії в руху — з усміхом, або навіть під час розмови (як портрет проф. Антоновича); се, розуміється збільшує ілюзію життя, живості, але може трохи за дешевий ефект для такого серйозного майстра, як д[обродій] Труш, тим більше що й без сього ефекта він уміє надати жите і душу портретові“. З прикрістю він відзначив, що художник не виставив інших „дуже гарних своїх портретів з музею Товариства ім. Шевченка — вибір його з-поміж них був рішуче загострий“.

Для галереї НТШ І. Труш намалював загалом 13 портретів. Останнім до колекції надійшов ще один портрет Миколи Лисенка. На урочистому відкритті нової експозиції Музею НТШ (перейменованого на Український національний музей ім. Т. Г. Шевченка) 31 жовтня 1920 р. його репрезентував Львівський крайовий кредитовий союз. Можливо, це один з варіантів, котрий Труш розпочав ще 1900 р. в Києві, про який згадує у своїй статті М. Грушевський: „Недокінченим і невиставленим лишився прегарний портрет Лисенка, що заповідався (оскільки я міг судити з невикінченої роботи, бачивши її в робітні д[обродія] Т[руша]) ще далеко ліпше ніж зроблений для Товариства ім. Ш[евченка]“.

Більша частина портретів І. Труша, створених для галереї НТШ, збереглась донині, хоча і розпорошена по різних колекціях Львова та Києва. Збереглися навіть фотографії зали для Загальних зборів Товариства в будинку 124 на вул. Чарнецького (нині — Винниченка, 24), на яких бачимо портрети В. Антоновича, М. Лисенка, Є. Милорадович та О. Кониського.

1920 р. Іван Труш, очоливши Музейну комісію НТШ, підготував нову експозицію. У промові на її урочистому відкритті він наголосив: „Маємо невеличкий, але цінний завдаток на національну галерею“. І справді, портретна галерея НТШ вповні могла претендувати на статус національної, адже була не лише своєрідним пам'ятником фундаторам та провідним членам Товариства, але й найвидатнішим діячам України тієї доби, які підвищували авторитет української науки та культури на світовий рівень.

Ганна КОНДАУРОВА